

---

*Kronika*


---

obožuje, da jo ponudi za družico mlajšemu tekmecu, hoteč jo rešiti blaznosti in smrti. Slikar, še dijak, odpotuje na Francosko ter prekine vse zveze z domačimi kakor tudi z Nikoličevimi. Tretji del se dogaja šest let pozneje, že po svetovnem požaru, ter obravnava životarjenje nesrečnih Nikoličevih in svideenje pustolovskega slikarja z dozorelo Olgo.

Umotvor, ubožen z dejanji, spada med dušeslovne čuvstvene spise, kakršni so *Princesse de Clèves* ali *Manon Lescaut*. Skoro vse osebe mnogo zardevajo in prebledevajo, celo brezobzirni materialist (prav za prav prirodni človek) Miško se slednjič nekoliko približa njih nežnemu pojmovanju sveta: «Sreča človekova zavisi od osećanja, a čovek nije gospodar osećanja.» Pisateljica razpreda plemenite nazore o življenju, pred vsem se je lotila vprašanja svobodne ljubezni, katero odklanja, dokler se ljudje sami niso otresli raznih predsodkov. «Ja bih rekla da nema ni slobodne ljubavi, nego samo velike i male. Velike su retke kako veliki talenti i veliki karakteri.» Moški in ženska ne iščeta v ljubezni prostosti, ampak srečo. Za srečo se žrtvuje prostost. Predrugачiti je treba osnovo današnje družbe, postaviti jo na človečansko ljubezen, iskati dušo v človeku, ne pa ceniti v njem darovitost, izobrazbo, lepoto, duhovitost. Nasproti ženam brez otrok povečuje Jankovičeva materinstvo, češ, žena brez dece je domala isto kakor ljubavnica. Dasi so značaji dosledno očrtani, bo nemara preobilno orisništvo oplašilo poprečnega čitalca, ki nima zmisla za tenkoumno razglabljanje in analiziranje.

I. Š.

## KRONIKA

**Parademarsch.**<sup>1</sup> V ljubljanskem kinu se je nedavno z veliko privlačnostjo predvajal film «New York». Stvar je bila dokaj zanimiva in kot film dobra. A vendar je to Amerika samo od svoje lepe strani, v kolikor jo recimo reprezentira sprednja, solnčna stran orjaškega kipa Svobode v njujorškem pristanišču. Dama, ki se je pred kratkim vrnila s študijskega potovanja v Ameriki, mi je na moje vprašanje o njenih ameriških vtisih kratko in pač precizno odgovorila, da je v ameriškem življenju veliko solnca, pa tudi — veliko sence. In primeren pendant, to je slika, mučno učinkujoča slika tiste Amerike, ki jo, dejal bi, simbolizira dolga tenjasta vlečka na osojni strani Svobode, je — «študija o ameriškem vzgojstvu», ki jo je znani pisatelj Upton Sinclair (roj. 1878 v Baltimore) objavil v svoji knjigi, v nemškem prevodu naslovljeni «Parademarsch».

Ko mi je pred nekaj meseci prišel (citirani) naslov te knjige pred oči, si nisem mogel povsem misliti, kaj bi se utegnilo kot vsebina skrivati za tem naslovom, čeprav je, in sicer pravilno, kakor sem se pozneje uveril, prva asociacija bila — Exkaiser Wilhelm. In vendar je naslov Sinclairjeve knjige v organski zvezi z njeno vsebino, ki v mejah danega miljeja prikazuje motiv, čigar variacijo tolikokrat srečavamo na malo in na veliko, motiv da — *Graecia capta ferum victorem cepit*. Tudi na malo! Graški zdravnik, ki je bil Slovenec, pa je — imel nemško ženo in — deco, mi je svoje dni potožil, kako je dal sinka čez počitnice v svoj rojstni kraj, slovenski trg na spodnjem Štajerskem, da bi se dečko naučil slovenskega jezika. In pomislite, je dejal, kaj je bil efekt: fantovi soigralci Slovenci so se od njega naučili nemščine, a moj se je vrnil kakor je odšel —

---

<sup>1</sup> Upton Sinclair, *Der Parademarsch. Eine Studie über amerikanische Erziehung. Uebertragung aus dem Amerikanischen von Hermynia zur Mühlen*. 1924.

---

### Kronika

---

stockdeutsch! Quod erat demonstrandum, sem si mislil, uvažujoč, da je tudi ta zakaj imel svoj zato.

In pokazati, kako se z nemško ideologijo o moči, ki so se je ameriški profesorji navzeli kot študentje na nemških univerzah in ki jo je z druge strani »imperator« Viljem s svojimi »Austausch« profesorji zavestno sejal po ameriških visokih šolah: ameriški šolski sistem vprega pred plutokratični voz ameriškega kapitalizma, to je namen Sinclairjeve knjige. Izdali smo 30 milijard, pravi pisatelj (22), mladega življenja smo pokončali na sto tisoče, da bi uničili nemško samodržstvo ter tako s sveta pognali oni režim avtokratskega dogmatizma, ki ga je Johann Gottlieb Fichte, ta pruski filozof in apostol nacionalizma, takole formal: »Die Menschen zum Recht zwingen, sie mit Gewalt unter das Joch des Rechts beugen, ist nicht nur das Recht, sondern auch die heilige Pflicht eines jeden, der die Macht und das Wissen dazu hat... Er ist der Herr, bewaffnet mit dem Zwang und von Gott eingesetzt.« Zato pa Sinclair poziva čitatelja, naj bi se ob vsakem poglavju knjige vprašal, ali ne drži trditev, »da smo hoteli 'Parademarsch' odpraviti s sveta, pa nismo dosegli nič drugega, nego da smo ga presadili na lastna tla ter samemu sebi njegov jarem vrgli na vrat — mu žrtvovali svoje mišljenje in, kar je še mnogo hujše, vzgojo svoje mlade generacije?»

Sinclair je sam absolviriral eno izmed ameriških univerz. In kot zrel mož se je pozneje leto dni posvetil študiju ameriškega vzgojstva, v ta namen veliko prepotoval ter se razgovarjal z osebami, ki jih to vprašanje zanima. A bilanca, do katere prihaja Sinclair, je grozovito resna. »V Ameriki obiskuje okoli 600.000 mladih ljudi visoke šole in univerze. Ta mladina je izvoljenec prihodnje generacije, bodočnost države. Ako bo dobivala resnično in pametno izobrazbo, tedaj Amerika lahko postane velika in močna; ako je ne bo dobila, tedaj pa nas nobena sila na svetu ne reši pogina. In kaj pomeni tako zvana »višja izobrazba« v Zedinjenih državah? — To, da se naši mladini, ki šteje 600.000 glav, zavestno in namenoma vceplja: ne modrost, temveč nespamet, ne pravičnost, temveč lakomnost, ne svoboda, temveč suženjstvo, ne ljubezen, temveč sovraštvo« (5).

Kakor vidimo, daje Sinclair precej gradiva za razmišljanje — ne samo svoji ameriški domovini, ampak obenem tudi vsem tistim na evropskem kontinentu, ki jim je še kaj do tega, da si mladina ne otruje duše z neusmiljeno razjedajočim strupom četudi morda za enkrat še ne 100odstotnega amerikanizma. Sicer pa bodi omenjeno, da Sinclair ni nemara izoliran nekdo, ki bi iz kakih osebnih razlogov, recimo iz užaljenega samoljubja pretiraval. Saj n. pr. sodba, ki jo o ameriških visokih šolah izreka Robert Herrick, profesor univerze v Chicagu, ni nič milejša, češ: »Mi za dijake in dijakinje ne storimo prav ničesar; od nas ne prejemaajo ne istinite kulture in tudi ne ideala za mišljenje in delovanje. Kadarkoli obiščem kak univerzitetni klub, se moram uveriti, da nismo študentom dali ničesar, ne morale ne idej in niti manir ne« (144).

Ako hočemo prav izmeriti distanco med evropskim pa med ameriškim tipom univerze, tedaj je treba vzeti v račun faktum, da ameriške univerze ne koreninijo v visokih načelih ameriške konstitucije in njene svobode, marveč v ideologiji — ameriškega kupčijskega življenja (244). Izmed velikega števila ameriških univerz niti ena ni nastala iz lastnih sil kakor nekoč n. pr. Bologna ali Paris ali Oxford, ampak jim je po večini temelj položila in jih tudi vzdržuje — privatna darežljivost brzobogatih Američanov. In to dejstvo po svoje vibrira v bitju in žitju tistega faktorja, ki je duša vsake univerze, s katerim se njen nivo dvigne, ustavi in pada — v bitju in žitju proforskega zbora.

Profesor na ameriških univerzah, tudi »redni«, se nastavlja samo za dobo enega leta (101) in je v primeri s količakaj sposobnim človekom v kakem drugem

---

*Kronika*


---

poklicu do skrajnosti slabo plačan (40); najnižja mera te plače je 50(1), a najvišja 300 dolarjev mesečno. V lepi ameriški državi svobode je univerzitetni profesor silno odvisen in sicer neposredno od svojega rektorja, a posredno od kuratorija, ki univerzo kontrolira, oziroma od mecena ali mecenov, ki jo »velikodušno« podpirajo. Sinclair omenja profesorja, ki je bil izboren učitelj, pa ni mogel s plačo prehranjovati sebe in svoje rodbine ter je ostal par čevljev na dolgu; trgovec je poslal račun rektorju in ta je profesorja — z univerze odslovil, češ, da »ne ve, kaj je poštenost« (186). Neki dekan je leta 1917. pred študenti zadnjega semestra slovesno ožigosal mladega profesorja, ki se je tako daleč spozabil, da je začel gologlav zahajati na ulico. In nekatere univerze se iz različnih »razlogov«, tudi branijo — oženjenih profesorjev, kakor da je v Ameriki troje spolov: moški, ženske in profesorji (89).

A faktotum ameriške univerze, desna roka nje krušnemu očetu in tudi spiritalu, kuratoriju univerze je njen r e k t o r, ki ga ne voli profesorski kolegij od leta do leta, marveč za daljšo dobo imenuje kuratorij. Tak rektor je neke vrste nadčlovek, ki uživa v ameriški družbi neobičajno velik ugled in mu je poverjena za naše pojme heraklejsko težka naloga. »Rektor kake univerze ali visoke šole je veliki pomirjevalec nepomirljivih elementov, kemik, ki meša olje in vodo, veliki duhoven, ki dela mir med Bogom in Mamonom, cirkuški jahač, ki stoji na hrbtu dveh v nasprotni smeri drvečih konjev; vse to pa on ni iz lastne volje, ampak uradno in po neizprosni nujnosti. Rektor je človek, ki bogatinom izvablja denar, da ga porabi za razširjevanje znanja« (211). Univerza potrebuje denarja, zato ima rektor poiskati »ustanovnikov«. Kajpada to ni lahka reč. »Ako hoče uspeha, mora pred vsem drugim imeti takt, to se pravi, poznati mora slabosti človeške narave, psihologijo roparskih živali; on je lovec, ki zna trdo, luskinasto kožo starih merkantilnih pošasti do živega prebosti... Rektor se mora po družabni poti do njih preriti; proti njim se mora kazati »človeškega«, hliniti mora zanimanje za nje pa občudovanje njih in njihovega življenja. Prisiljen je, da laska njihovi nečimernosti, da jih povabi na obed ter ugame, kaj radi jedo. Držati jim mora površnik, jih spremiti do avtomobila, biti ljubezniv do njihovih soprog ter dvoriti njihovim hčeram. In ko si je pridobil zaupanje, tedaj se previdno priplazi in jim začne razkladati važnost propagandé v prid gospodujočemu razredu. V svetu da divja boj idej, razširjajo da se nevarna naziranja, razredno sovraštvo in ljubosumnost da dviga ostuden gobec. Kako neki bi imetje bilo varno, ako se novemu pokolenju ne vcepi spoštovanje pred imetkom? Na tej podlagi dela rektor« (213).

Proti svojim profesorjem rektor rad oblastno nastopa, včasih kot nekaj »akademski feldwebel« (81): Tako je n. pr. na neki seji rektor zbranim profesorjem v obraz zabrusil besede: »Zanikrneži, nikar ne mislite, da ste zame kakega pomena; v poldrugi uri bi vas vse do zadnjega lahko zamenjal z drugimi« (164). Ali pa jih obdelava z očetovskimi nasveti, da to in to storijo, a ono opustijo, ker bi sicer lahko »razžalili take ljudi, od katerih sme univerza pričakovati podpore« (195).

A najbolj kritična stran ameriških univerz je njih neposredna ali pa vsaj posredna odvisnost od plutokracije, to je od posamičnih ali karteliranih denarnih mogotcev. Svoje korenine ima ta odvisnost v denarnih fondih, ki jih ameriške univerze do visokih mer prejemajo od privatnih »mecenov«. In tako Sinclair naravnost govori n. pr. o univerzi in rektorju Morganove hiše; ta univerza (New York) poseduje, z Morganovo pomočjo, kapital, ki znaša nad 75 milijonov dolarjev. In dalje prikazuje Sinclair v posameznih poglavjih: univerzo bančnega

## Kronika

koncerna Lee-Higginson & Co. (Boston), univerzo družbe U. G. I. (= United Gas Improvement Company — Philadelphia), univerzo lesnega trusta (Oregon), univerzo rudnika (Denver), univerzo pšenice (Northdakota), univerzo kovinskega trusta (Minnesota), univerzo petroleja (Chicago), univerzo avtomobilov (Michigan) itd.

Res je, denar, ki ga znanstveni instituti potrebujejo kakor riba vode, je denar in bi se o njem dalo reči, da — non olet, pa naj si tudi prihaja iz rok selfmade-manskega ameriškega milijarderja. Toda v življenju je že večinoma tako, da »wess Brot ich esse, dess Lied ich singe«. In tako prihaja, da tisti posebni k u r a t o r i j i, ki upravljajo take ameriškim univerzam podeljene fonde, s tem tudi, če ne že ravno v izrecni, pa v rahlejši obliki dajejo tudi pravec vsemu stremljenju na teh univerzah. In neki kurator je novo izbranemu rektorju javno zapisal za uho, kaj da »želijo« od univerze »die Geschäftsleute« v državi Oregon, češ: »Mi hočemo, da se mladina »oblikuj« na ta in ta in ne na drugačen način« (108).

Člani takega kuratorija so namreč ameriškansko vsemogočni, nikomur odgovorni, neodstavljeni ter sami imenujejo svoje naslednike. In iz kakih vrst se rekrutirajo ti člani? No, podčrtati je treba pred vsem drugim to, da je med njimi samo po en pedagog in da je tudi ta le ex offo član kuratorija — rektor dotične univerze (28). Sicer pa se prav lahko primeri, da isti ljudje vodijo univerzo in obenem recimo kontrolirajo — železnico. V kuratoriju za univerzo Yale n. pr. sedijo: ravnatelj njujorške Trust Company, ki je obenem ravnatelj tramvajske družbe, dalje družbe za zavarovanje proti požarom in pa kreditnega zavoda; potem ravnatelj Merchants National Bank v Bostonu; ravnatelj Tille Guarantee in Trust Company v New Yorku; ravnatelj Westinghouse Company v Pittsburghu; trgovec z drobnim blagom iz Chicago, ki je obenem ravnatelj železnice in banke; tovarnar za svilo, ki ima kot kurator tudi sedež v neki banki; redakter vodilnega lista, ki je obenem načelnik dveh zavarovalnih družb; drug redakter, ki je istočasno železniški ravnatelj; prvi sindikus cestnih železnic v Connecticutu itd. (87).

Jasno je, da na univerzah, ki jih nadzirajo bogati kuratorji in kjer je ozračje skoz in skoz prekvašeno s koncentriranim merkantilizmom, življenje duha ne more biti kdo ve kaj v ceni. Zato pa ni nič čudnega, če kuratorij daje pri posviševanju in odmeri plače prednost takim profesorjem, ki predavajo o bolj merkantilnih predmetih ter v prvi vrsti gojijo »malikovanje pasjega boga, ki se mu pravi — uspeh« (209), pred onimi, ki dajejo študentom duhovno znanje (183). Ali pa če je neki kurator univerze v Worcesteru izrazil tole mnenje, da bi za univerzo bilo veliko boljše, če bi imela izurjeno moštvo za nogomet, nego da ima enajst najglasovitejših učenjakov v državi; to da bi mnogo bolj odgovarjalo okusu občinstva in prinašalo denarja (167). In tako je potem umljivo, če rektor univerze, ki je mehanično orodje v rokah kuratorija, izpoveduje prelepo načelo, da je pošteno pridobivanje denarja enakovredno z — oznanjevanjem evangelija (181) ter v tem zmislu zahteva od profesorjev, da naj mladino uče, kako se kultura prekovava v žolte cekine (169).

Pa porečete morebiti, da je Sinclair socialist in zato tudi ameriško pedagogiko gleda skozi pobarvane naočnike. Na ta ugovor pa mi dovolite kot zagovor besede, ki jih je Robert Louis Stevenson pri neki priliki zapisal: da je vsaka knjiga v prvi vrsti napisana za peščico tistih, ki pisatelja prav umevajo, in ne za najširši publikum.

K. Ozvald.

Urednikov »imprimatur« dne 21. oktobra 1925.